

Partisiippiattribuuttilausek- keiden ruotsinnokset

TUULI FORSGREN *Finska participattribut i svensk översättning*. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Uralica et Altaica Upsaliensia 17. Uppsala 1986. 166 s.

Tuuli Forsgren on Upsalassa tehnyt väitöskirjan, jossa hän paneutuu kääntämisen tekniikan kannalta usein vaikeuksia tuottavaan suomen kielen partisiippiattribuuttilausekkeiden ruotsintamiseen. Yhtenä pääongelmana on, onko eri kääntäjillä omat käännöstapansa, jotka ovat juuri heille ominaisia ja joita voitaneen pitää suhteellisen stabiileina käännettäessä kielestä toiseen. Vaikka ensisijaisena tarkastelun kohteena ovat partisiippiattribuutit – väitöskirjan nimen perusteella: *Finska participattribut i svensk översättning* – kirjoittaja toteaa, ettei partiippien käännöksiä voi tutkia ottamatta huomioon niiden pääsanoja, ja siksi tutkimuksessa onkin systemaattisesti mukana jokaisen partisiipin pääsana. Se

onkin tutkimuksen kannalta olennaisen tärkeää.

Tuuli Forsgren vertailee originaalitekstin ja käännöksen vastaavuutta, ja tällöin hän kiinnittää päähuomion seuraaviin neljään seikkaan: muodolliseen, tyylilliseen, kontekstuaaliseen ja leksi-kaaliseen vastaavuuteen. Kirjoittaja on pyrkinyt varmistamaan sen, että jos käännettävä lauseke on kohdekieleessä muokattu erityyppiseksi rakenteeksi, muutos johtuu suomenkielisen tekstin partisiipista eikä mistään muusta (s. 18).

Tutkimusmateriaalina on kirjoitettua kieltä. Periaatteena aineistoa valittaessa on ollut, että suomeksi kirjoitetun teoksen ruotsinnos on kaikkien saatavissa, että se käsittelee konkreettisia asioita ja on asiatyylisiä. Näitä periaatteita noudattaen kirjoittaja on päätyneet kolmeen teokseen ja niiden ruotsinnoksiin: Eino Jutikkalan, Kai Laitisen ja Paavo Haavikon teksteihin. Kontrollimateriaalina ovat olleet Jalmari Jaakkolan historia-teos sekä Suomen kirjallisuus VI ja Suomen poliittinen historia. Historiaa käsittelevät teokset sopivatkin hyvin tutkimuskohteeksi tarkasteltaessa partisiippiattribuutteja, sillä historioitsijoiden ja heitä jäljittelevien kirjoittajien kieli sisältää usein raskasrakenteisiakin virkeitä. Jutikkalan, Laitisen ja Haavikon valitseminen tutkimuskohteeksi kaipaasi kuitenkin lisäperusteluja, edustaahan esimerkiksi Haavikko ennen kaikkea kaunokirjailijoita ja Jutikkala puolestaan poikkeaa ikänsä puolesta kahdesta muusta kirjoittajasta. Tutkimuksessa on käytetty tilastollisia menetelmiä, ja siksi tulosten yleistettävyyden kannalta olisi ehkä ollut parempi valita tutkimuskohteeksi sellaisia teoksia, joissa on useampia kirjoittajia, kuten kontrolliteksteihin kuuluvissa Suomen kirjallisuus VI:ssa ja Suomen poliittisessa historiassa.

Tutkimuksessa on vertailtu sekä originaalitekstien kirjoittajien että kääntäjien kieltä keskenään. Painopiste on kuitenkin käännösten vertailussa. Taustalla on koko ajan kääntäjän näkökulma ja käännösteoreettista pohdiskelua.

Tutkimusasetelman ja aiheen rajauksen kannalta tuntuvat tarpeettomilta sellaiset yleisluonteiset tiedot, jotka koskevat suomen ja ruotsin kielen rakenteellisia eroja, esimerkiksi sitä, miten translatiivi ja liitepartikkeli ruotsinnetaan (s. 24). Translatiivihan on tilastollisesti harvinainen sija eikä sen kääntämisen ongelmilla ole tutkimuksen kannalta suurtakaan merkitystä; liitepartikkelit puolestaan ovat enemmän kaunokirjallisuuden ja puhekielen kuin asiatekstin elementtejä. Samoin vähemmälle olisi voinut jättää pohdiskelun siitä, voiko virke päättyä puolipisteeseen vai ei (s. 32). Kirjoittaja ei ole ottanut huomioon sitä, että virke yleensä pitenee asiatekstissäkin muodollisuuden asteen lisääntyessä – syy pitenemiseen ei ole puolipisteen käytön. Kirjoittaja on aivan oikeassa todetessaan, että suomen ja ruotsin kielen virkkeet noudattavat pituutensa puolesta samaa mallia eri tyylilajeissa (s. 41). Suomen ja ruotsin sanajärjestyksestä vertaillen (s. 25 ja 91) kirjoittaja toteaa, että »suomen sanajärjestys on toisinaan jonkin verran vapaampi kuin ruotsin, kun kyseessä on fraasi», mikä on melko ylimalkainen väite. Samoin kirjoittajan mukaan suomi suosii pääsanan edessä ja ruotsi pääsananjäljessä olevia määritteitä. Tämäkin toteamus on liian yleisluonteinen ja epämääräinen. Suomessa tosin nominin määritteet sijoittuvat yleensä etuasemaan, mutta partisiippiattribuuttien määritteiden järjestykseen vaikuttavat omat sääntönsä. Kirjoittajan väittämän perusteella voisi päätellä, että suomi yleensä suosii raskaita etupainotteisia upotuksia, joista kuitenkin esimerkiksi kielenhuoltajat varoittelevat ja joiden tilalle he suosittelvat mm. relatiivilauseita. Tässä yhteydessä ei ole otettu huomioon tyylilajin vaikutusta partisiippiattribuuttilausekkeiden käyttöön. Kirjoittaja olisi ehkä päätenyt toisenlaiseen tulokseen, jos tutkimuskohteena olisivat olleet esimerkiksi kaunokirjallisuuden tai puhekielen partisiipit. Raskassoutuinen virkakieli, vanhat kirjalliset lähteet ja sitä tietä

muut kielet lienevät vaikuttaneet historioitsijoiden lauserakenteeseen ja partisiippiattribuuttien runsaaseen määrään.

Esiteltyään 2. luvussa tutkimusmateriaalin ja 3. luvussa ruotsinkieliset käännöskategoriat Forsgren pohdiskelee 3. luvun lopussa sitä, onko ruotsin partisiippi säilyttänyt verbaalisuutensa vai adjektiivistunut. Samanlaisen pohdiskelun kohteeksi olisi pitänyt ottaa myös suomenkieliset partisiipit. Käännöksen kannaltahan on olennaista, onko suomen kielen partisiippi säilyttänyt verbaalilpiirteensä vai käytetäänkö sitä adjektiivin tai pronominin funktiossa, onko se leksikaalistunut, onko se muuttunut funktioltaan »välittäjäksi» (s. 46) ja esiintyykö tässä suhteessa suurta variaatiota. Käännöskielen tutkimuksen kannalta olisi tärkeää ottaa huomioon myös lähtökielen sanaston semanttiset piirteet eikä vain käännöksen lopputulosta. Kirjoittaja viittaa tosin Nidan semanttiseen komponenttianalyysiin, muttei kuitenkaan ole kiinnittänyt huomiota siihen, miten partisiippiin liittyneet uudet merkityskomponentit tai niistä hävinneet kantaverbin merkityskomponentit ovat vaikuttaneet partisiipin ruotsintamiseen. Kirjoittaja kyllä toteaa useassakin kohdassa, että osa partisiipeista on adjektiivistunut, mutta ei käsittele esimerkiksi sitä, ovatko samat partisiipit adjektiivistuneet ruotsissa ja suomessa. Kautta linjan on jäänyt huomioon ottamatta, että verbaalisuutensa säilyttäneiden ja adjektiivistuneiden partisiippien määritteet ja niihin liittyvät määritteketjut ovat erilaisia. Tutkimuksen ulkopuolelle olisi pitänyt rajata enemmän leksikaalistuneita partisiippeja. Esimerkiksi suomen pass. 1. partis. on lähestulkoon aina leksikaalistunut, ja siksi on ymmärrettävää, että sitä ruotsinkielisessä käännöksessä vastaa usein »puhdas» adjektiivi. Olisi ollut mielenkiintoista nähdä, käytetäänkö tiettyjä adjektiivijohdoksia useammin suomen pass. 1. partisiipin vastineina kuin muita. Pass. 1. partisiippiin sisältyy sellaisia merkityskomponentteja kuin esim. modaalisuus ja futuurisuus, joiden huo-

Kirjallisuutta

mioon ottaminen olisi varmaan syventänyt tutkimusta. Samoin akt. 1. ja 2. partisiipeissa on verbityypeittäin eri tavoin adjektiivistuneita partisiippeja.

Sivulta 66 alkavat taulukoidut tulokset, miten paljon partisiippiattribuuteilla on suoria tai tyyllillisesti, kontekstuaalisesti ja leksikaalisesti jne. poikkeavia käännöksiä. Tilastoja vinouttaa se, että joukossa on molemmissa kielissä adjektiivistuneita partisiippeja. Kirjoittaja toteaa kyllä, että esimerkiksi *merkittävän* kohdalla on suomalais-ruotsalaisessa sanakirjassa vain yhtenä vaihtoehdona 'betydande', mutta havainto ei ole johtanut syvempiin pohdiskeluihin. Mikäli tutkittavana olisi ollut useamman ruotsintajan kieli, *merkittäväkin* olisi varmaan käännetty eri teksteissä monin eri tavoin.

»Leksikaalisesti poikkeavien vastineiden» (s. 70) joukossa luetellaan esimerkkejä, joihin sisältyy kokonaan adjektiivistunut partisiippi: *hallitseva, huomattava, hienostunut, tunnettu* ja *vaikuttava*. Tällaisten kääntämiseen alkavat implisiittisesti vaikuttaa jo kääntäjän omatkin asenteet, koska niitä käytetään asenteen osoittimina. Ei siis ole ihme, että ruotsintaja on valinnut tekstiinsä eri leksemin kuin tutkija olisi käyttänyt. Tutkimuksessa vertaillaan sitä, miten sanatarvasti eri kääntäjät ovat ruotsintaneet tekstiä, ja tästä esitetään sekä absoluuttisia lukuja että prosenttilukuja. Luvut ovat ehkä vain suuntaa antavia, koska samaan ryhmään on niputettu verbaalit piirteensä säilyttäneet ja ne tietystä kontekstissa kokonaan menettäneet partisiipit. Sivulla 80 olevasta taulukosta näkee, miten usein partisiippiä vastaa ruotsinnoksessa adjektiivi. Sen mukaan Jutikkalan ruotsintaja on ollut uskollisin originaalitekstillemme. Tuloksen voisi tulkita myös siten, että Jutikkalan ruotsintajalla on ainakin joissakin suhteissa ollut herkin vaisto sanojen semanttisille piirteille.

Teoksen sivumäärään nähden sisältö on jaettu ehkä liiankin lyhyiksi luvuiksi. Esimerkiksi 4. luvun alussa on luku 4.1.1 Ekvivalens (s. 55), sitten sivun mit-

tainen luku 4.1.2 Översättningsprocessen ja vielä luku 4.1.3 Ekvivalens eller motsvarighet? (s. 57). Osittain luvuissa 4.1.1 ja 4.1.3 puhutaan samoista asioista, niin että ne olisi voinut yhdistää.

Toisena esimerkkinä liian analyttisestä jäsentelystä voidaan mainita alaluku 4.3.9.7. Kyseessä on ryhmä, jossa suomen partisiippiattribuuttia määritteineen vastaa ruotsissa samanlainen syntagma mutta jossa suomen ja ruotsin pääsanat eivät muodoltaan vastaa toisiaan. Ryhmään sisältyy kuitenkin vain yksi esimerkki. Koska tutkimuskohteena on nimenomaan partisiippiattribuutti ja sen ruotsintaminen, lienee turhaa erottaa omaksi alaryhmäkseen tällaista esimerkkiä. Esimerkiksi suomen substantiivilla *yläsijainti* (s. 82) ei satu olemaan ruotsin kielessä yhdyssanavastinetta, joten sen asemesta on käytettävä useampisanaista fraasia. Mielestäni se, että pääsanana merkitys käännöksessä on sama, on tärkeämpää kuin pääsanana muodollinen rakenne.

Samoin ryhmässä 4.3.9.9 (s. 83) on vain yksi esimerkki. Siinäkin partisiippiä vastaa partisiippi, mutta pääsanana on suomen kielessä sanaliitto ja ruotsinnoksessa yhdyssana. Partisiippiattribuuttien kannalta olennaisempaa esimerkissä on kuitenkin se, että suomenkielistä akt. 1. partisiippiä vastaa ruotsinkielisessä versiossa vastaavan transitiiiverbin pass. 2. partis.

Monessa kohdin on esimerkkejä, joissa suomen- ja ruotsinkielisessä tekstissä on eri partisiippi, esim. ryhmissä 4.3.9.11, 4.3.9.12 ja 4.3.9.13. Tutkimus olisi painottunut ehkä liikaa semantiikkaan, jos käännösten eroja olisi pohdittu tältä osin syvällisemmin.

Kategorioita muodostaessaan kirjoittaja on kokenut ongelmalliseksi sen, että suomessa määritteen ja pääsanana yhteen ja erilleen kirjoittamisessa on horjuvuutta. Hän on ratkaissut asian siten, että kaikki toisinaan yhteen, toisinaan erilleen kirjoitetut sanaliitot on käsitelty ikään kuin ne kirjoitettaisiin aina yhdysanoiksi suomen kielessä (s. 59). Tällai-

nen tulkinta tuntuu kuitenkin liian obligatoriselta – vaikuttaahan yhteen ja erilleen kirjoittaminen suomessa sanaliiton merkitykseen.

Kirjoittaja on valinnut tutkimusmateriaaliinsa »graafisia virkkeitä», vaikka toteaaakin, että monet tutkijat ottavat lähtökohdaksi makrosyntagman (s. 39). Tietenkin sen mukaan, mitä kielen piirrettä tutkitaan, tutkimuskohteeksi valitaan virke tai sitä laajempi tekstikokonaisuus. Osalla partisiippeja on selvästi pronominaalinen ja tekstuaalinen funktio, ja kun tutkimusyksikkönä on virke, yksi puoli partisiippien käytöstä on jäänyt selvittämättä. Kirjoittaja toteaa, että suomen viimeksi mainittu, mainittu yms. on usein käännetty ruotsissa demonstratiivipronominilla ja että ruotsin kieli siis tältä osin on sujuvampaa kuin suomi. Hän viittaa silloin tällöin kielenhuoltajien suosituksiin, mutta jättää tässä kohden mainitsematta, että myös suomen kielenhuoltajat suosittelivat käytettäväksi pronominia tällaisen partisiippiin asemesta. Suomen kielen tyylisuositukset eivät tässä suhteessa liene kovinkaan etäällä ruotsin suosituksista. Tekstilngvistiikan tultua kielenhuoltajillemme tutuksi on myös kiinnitetty enemmän huomiota sellaisiin konnektiiveihin kuin *mainittu*, *sanottu*, *viitattu* jne. Kirjoittaja toteaa aivan oikein (s. 58), että partisiippiin ja sen pääsanana kääntämisen vaikuttavat toisiinsa, mutta nominaalifraasia laajempikin kokonaisuus saattaa vaikuttaa joidenkin partisiippien valintaan.

Vaikka tutkimukseen sisältyy runsaasti numeerista tietoa ja vertailutalukoita, se on kuitenkin lähinnä deskriptiivinen. Ehkä yhtenä syynä on se, että tarkastellun kohteena on vain yksi asiatyylisiin vaikuttava kielellinen rakenne, jonka pohjalta ei voi tehdä esimerkiksi tyylin persoonallisuudesta kovin pitkällemeneviä päätelmiä. Tilastollisten tulosten yleistettävyyttä haittaavat monet ns. väliintulevat tekijät, kuten kirjoittajan persoonallisuus, tyylitaju, ikä jne., kääntäjän kompetenssi ja ikä jne. Kun tutkit-

tavia tekstejä ei ole tämän enempää ja kun tutkimukseen sisältyy runsaasti variaabeleita, joita ei voi mitata, tässä tutkimuksesta saatujen tulosten yleistettävyyks onkin kyseenalaista.

Koska ruotsi ja suomi eivät ole sukieliä, saattaa tutkimustulokseksi saatu suorien käännösvastineiden määrä tuntua merkittävän suurelta. Määrän suuruus riippuu tietenkin siitä, miten »suora käännösvastine» määritellään. Forsgren on tutkimuksessaan jättänyt ulkopuolelle sellaiset faktorit, jotka ilmentävät ruotsin ja suomen kielen selviä rakenteellisia eroja. Jäljelle jääneet kriteerit ovat tutkijan omasta mielestä suhteellisen karkeita, mutta niidenkin avulla on kyetty osoittamaan, että suomi ja ruotsi eivät rakenteiltaan poikkea niin paljon toisistaan kuin ehkä voisi olettaa. Forsgren ei ole pohdiskellut sitä, missä määrin ruotsin kirjakielen rakenne on vaikuttanut suomen kirjakielen rakentamiseen, mutta hänen tutkimuksensa on hyvänä tukena pohdiskeltaessa sitä, missä määrin suomen partisiippiattribuuttirakenteiden käytössä on germaanisten kielten vaikutusta. Tällainen pohdiskelu kuitenkin olisi vienyt tutkijan eksaktin käännöstutkimuksen parista epämääräisempiin ja vaikeammin todisteltaviin esityksiin rakenteiden lainasuhteista.

Kirjoittaja päätyy toteamukseen, että kun käännöksessä käytetään vapaampaa varianttia, valintaan vaikuttavat kohdekielen tyylilliset tekijät. Kääntäjä saattaa jopa tuntea pelkoa suoran käännöksen käyttämistä kohtaan silloinkin, kun tyylilliset syyt eivät sitä edellytä; tämän voi päätellä siitä, että vapaata käännöstä on käytetty usein, vaikka suora olisi ollut täysin korrekti. Tässä suhteessa kääntäjä saattaaakin joutua näppäryytensä ansaan ja valita käännösversion, joka on funktionaalisesti korrekti, mutta tyylillisesti heikompi kuin suora käännös. Jatkotutkimuksen kannalta mielenkiintoisempaa materiaalia lienevät tältä osin puhekielen tai kaunokirjallisuuden käännökset, koska kirjoitetut asiitekstit ja niiden käännökset ovat kielellisesti lähempänä

Kirjallisuutta

toisiaan.

Kirjoittaja on muokannut faktorianaalysimallin; siinä etukäteen valituilla ja määritellyillä faktoreilla käsitellään tutkimusmateriaali. Tuloksiin vaikuttaa se, mitkä faktorit valitaan ja miten ne määritellään. Metodi on siis joustava. Faktoreita voidaan painottaa eri tavoin ja niiden rajoituksia voidaan lieventää tai tiukentaa. Kirjoittaja on itse sitä mieltä, että semanttisten komponenttien systemaattinen mukaan ottaminen olisi hajotanut materiaalin ryhmittelyä entisestään ja ehkä vähentänyt huomattavasti suorien käänkösvastineiden määrää (s. 149). Partisiippien semanttisiin komponentteihin olisi kuitenkin voitu kiinnittää huomiota pääsanojen eksaktin vastaavuuden kustannuksella.

Forsgrenin käyttämä metodi soveltuu kääntämisen teorian opetukseen. Sitä voidaan käyttää käännösharjoituksissa vertailtaessa tietyn lausekkeen käännösvariaatioita, samoin silloin, kun halutaan osoittaa, millaisia mahdollisuuksia on tiettyä fraasia käännettäessä. Metodia voidaan käyttää myös vertailtaessa eri tekstien käännöksiä ja saman tekstin eri käännöksiä. Tutkimus tuo siis lisätietoa sekä kääntämisen opettajille että käännöstekniikan opiskelijoille.

HELINÄ KOIVISTO